

intervju

*Redateljica i
producentica
Tiha K. Gudac*
***U totalitarnim
sustavima
nepravda je
općeljudsko
iskustvo***

● Iako je Goli otok možda i jedini simbol komunističkoga terora koji nitko u Hrvatskoj ne pokušava osporiti, na društvenoj razini on je još uvijek tema o kojoj je nezahvalno govoriti. Tako smatra Tiha K. Gudac, autorica nagrađivanoga dokumentarnoga filma »Goli«, u kojem je prije deset godina iznijela priču o golotočkoj patnji triju generacija svoje obitelji. U razgovoru uz Europski dan sjećanja na žrtve totalitarnih i autoritarnih režima redateljica i producentica osvrnula se i na neuspjeh hrvatskoga suočavanja s totalitarnom prošlošću. »U govoru o stratištima i logorima, mjestima ubijanja i mučenja u bivšoj Jugoslaviji redovito se iznose raznovrsne teze o nužnosti zla, a imena žrtava spominju se uz riječ 'ali'. Naš je problem što su kreatori takvoga društvenoga narativa ujedno kreatori naše povijesti«, zaključuje sugovornica.

Biografija Tiha K. Gudac (Zagreb, 1982.) diplomirala je produkciju na Akademiji dramske umjetnosti te poslovnu ekonomiju na Sveučilištu u Zagrebu. Kao redateljica i scenaristica debitirala je 2014. dugometražnim dokumentarnim filmom »Goli«, koji je uz uspješnu televizijsku i kinodistribuciju zaslužio i niz priznanja na međunarodnim filmskim festivalima. Članica je Društva hrvatskih filmskih redatelja, Hrvatskoga društva filmskih djelatnika te Hrvatske zajednice samostalnih umjetnika.

Luka Tripalo

Postoji li jedan simbol komunističkoga terora koji u hrvatskom društvu nitko i ne kuša osporiti, to je svakako Goli otok: koncentracijski logor u kojem su - riječima jednoga od njegovih zatvorenika - »ljudi lomili ljude«. Mjesto na kojem su tisuće ljudi zbog krive riječi o jugoslavenskom režimu bile prisiljene mučiti jedni druge; mjesto s kojega su se te iste tisuće ljudi vraćale u svoje obitelji s teretom koji nisu mogle podijeliti s njima. Šutnja na koju su prijetnjom ponovno zatvaranja bili prisiljeni Golootočani zasigurno je jedan od razloga zašto Goli otok i danas - unatoč svojem neosporivom statusu totalitarnoga stratišta - obavija svakovrsna tišina: tišina koja je to sramotnija što je sloboda veća, tišina koja je to gorča što je prošlost dalja. Upravo su zato spasonosni glasovi koji se usude probiti tu tišinu, kako ju je prije točno deset godina dokumentarnim filmom »Goli« probila Tiha K. Gudac. Uz Europski dan sjećanja na žrtve totalitarnih i autoritarnih režima nagrađivana redateljica i producentica otkrila nam je kakav je trag Goli otok ostavio na njezinu obitelj, ali i kako nam umjetnost može pomoći u suočavanju s traumama vlastite prošlosti.

Deset je godina proteklo od Vašega višestruko nagrađivana redateljskoga debija »Goli«. Što se otada promijenilo u odnosu prema Golomu otoku - Vašem, ali i društvu?

● Kada sam započinjala rad na filmu, znala sam samo da ga moram otvoriti pričom kako sam zahvaljujući djedu i baki imala prekrasno djetinjstvo, a završiti kadrom odlaska s Gologa otoka. Ostale 73 minute bile su mi nepoznanica, ali slutila sam da narativni luk mora završiti svojevrsnim otpuštanjem. Takvo otpuštanje i pomirenje s Golim otokom u proteklom sam desetljeću i sama doživjela. No na društvenoj razini Goli je ostao tema o kojoj je nezahvalno

U totalitarnim sustavima nepravda je općeljudsko iskustvo

»Posjeti li tko Berlin, na svakom uglu pronaći će obilježja, muzeje i arhive koji svjedoče što je komunistički sustav činio ljudima. Nove generacije tako na dostojanstven i nedvosmislen način shvaćaju da je žrtva žrtva, a zločinac zločinac. S druge strane ja još ne mogu doći ni do dosjea svojega djeda koji je bio zatvorenik na Golom otoku«

govoriti. Naše se društvo još nije na pravi način suočilo sa stratištima svoje prošlosti.

Gdje se to može vidjeti?

● Pogledate li europske zemlje koje imaju slično nasljeđe duboke torture i totalitarnoga maltretiranja, primijetit ćete da su pomogle ljudima da učine ono što sam nastojala učiniti svojim filmom: da se suoče s prošlošću svojih djedova i baka. Posjeti li tko, primjerice, Berlin, na svakom uglu pronaći će obilježja, muzeje i arhive koji svjedoče što je komunistički sustav činio

ljudima. Nove generacije tako na dostojanstven i nedvosmislen način shvaćaju da je žrtva žrtva, a zločinac zločinac. Istodobno ja još ne mogu doći ni do dosjea svojega djeda koji je bio zatvorenik na Golom otoku. Njegova je dokumentacija saveznom razdiobom dopala beogradskim arhivama koji bi po svim međunarodnim klauzulama morali biti otvoreni, ali jednostavno nisu. O spomenobilježjima na Golom otoku bolje je i ne govoriti. No stanje u kojem se on danas nalazi zasigurno je bolje od onoga u kojem bi se nalazio da su se

ostvarile medijske najave o njegovoj turistifikaciji otprije desetak godina.

Kako to mislite?

● Bolje je da to mjesto ostane onakvo kakva mu je i povijest - napušteno, jezivo i smrdljivo - nego da ga se ponovno obeščašćuje. I danas se, primjerice, na Golom posjetitelj može fotografirati uz kartonski izrezak zatvorenika s kuglom oko noge, kao da je u kakvom zabavnom parku. Taj prizor u meni pri svakom posjetu izaziva gađenje. Kada pomislim kolike su tisuće

obitelji uništene na tom otoku, ne mogu vjerovati da je takvo što uopće legalno.

Goli otok trajno je obilježio i Vašu obitelj.

● Sestru i mene velikim su dijelom odgajali djed koji je bio na Golom otoku i baka koja je čekala na njegov povratak. Tijekom toga čekanja baka su tukli i ubili joj drugo dijete, a ljudi koji su joj za izgnanstva pružili utočište i sami su završili na Golom otoku. Kroz tri generacije obitelji protekla se trauma o kojoj nismo mogli ni razgovarati: bilo je zabranjeno pitati kako je umrla mamina sestra, bilo je zabranjeno pitati o djedovim ožiljcima, bilo je zabranjeno pitati što je to bilo »kada djeda nije bilo«. A kada je 1992. preminuo moj djed, činilo se da je i zauvijek nestalo pristupa tomu dijelu povijesti naše obitelji. No jednoga je dana tijekom mogega studija filmske produkcije u novinama izišao članak sa skupnom fotografijom nekoliko bliskih prijatelja djeda i bake, ispod koje je pisalo: »Golootočani progovaraju.« Tako sam doznala da su ljudi koje poznajem čitav život zapravo bili Golootočani. Nitko od njih ne bi razgovarao s nekim drugim redateljem, pa mi je preostalo da sama uključim kameru i započnem razgovor koji nam je svima trebao. Ako postoji vrijednost u mojem filmu, to je upravo njegova ispovjedna narav: svi su se njegovi sudionici pristali u potpunosti ogoliti. Tako na vidjelo nisu izišle samo puke činjenice, nego i istina koja se skrivala ispod njih.

Vaš dokumentarac pripada rijetkim umjetničkim svjedočanstvima o Golom otoku koja nisu djelom samih zatvorenika. U doba kada se jugoslavenskom poviješću olako manipulira u političke svrhe, zašto je važno pričati priče »malih« ljudi osuđenih na tišinu?

● Zato što smo svi mi ustvari »mali« ljudi. Vijesti su danas prepune tragedija; informacije o destrukciji Zemlje koja je gora nego ikada prije i čiji će oporavak trajati dulje nego ikada prije toliko su zastrašujuće da ne bismo mogli preživjeti ni dana kada bismo se zadubili u njih, a toliko sveprisutne da ih više i ne doživljavamo. Postali smo gluhi i slijepi na velike tragedije. Jedina je alternativa tomu »mali« pojedinac jer jedino njegovu tragediju još umijemo osjetiti. No to nam suosjećanje ne mogu uliti mediji. To može učiniti samo umjetnost: dobro književno djelo, dobro likovno djelo, dobro filmsko djelo. Za takvo što trebaju godine. Meni je trebalo šest godina rada na filmu, i još nekoliko da se oporavim od rada na njemu.

A Vaša obitelj? Koliko joj je »robije« Goli otok do danas donio?

● Prošli smo stvari koje prolaze mnoge obitelji, a da i ne znaju zašto; nazvala bih to nesavršenostima ljubavi. Svaka je obitelj na neki način ranjena i svi smo u svojim obiteljima ranjeni jer savršen roditelj i savršen odgoj ne postoji. Za mene je bilo važno podići svijest upravo o tome da teškoće kroz koje smo prolazili nisu ekskluzivno naše; u totalitarnim sustavima nepravda je općeljudsko iskustvo. Nove generacije koje nisu doživjele komunizam možda i ne razumiju zašto ni danas ne zacjeljuju neki oblici obiteljskih rana. Ja sam toga postala svjesna tek radom na svojem filmu i tek sam se nakon njega uspjela suočiti s poviješću svoje obitelji.

U filmu ste i sami postavili zanimljivo pitanje koje je ostalo bez izravna odgovora, zbog čega ga ovdje vrijedi ponoviti u nešto proširenu obliku.

Možemo li suvremene tragedije hrvatskih obitelji razumjeti bez pozadine nepravde koja se prešućuje i nakon iščeznuća Jugoslavije?

● Odgovor na to pitanje ne mogu dati ni na temelju svojega ni na temelju tuđega rada; to je pitanje osobne povijesti i osobnoga strpljenja. Svi smo mi djeca svojih

predaka, i svi smo zemlja od koje će biti sazdana i naša djeca. Tu svijest o svojem nasljeđu svaki bi naraštaj budućemu trebao prenositi u odgovornosti i ljubavi. U središtu mogega filma zato nije bilo tek nasljeđe traume kojega u Hrvatskoj ne manjka, nego pitanje budućnosti. Snimajući nevine žrtve jednoga totalitarnoga sustava, i sama sam morala odgovoriti na takva pitanja: Što je moja odgovornost? Želim li se sukobiti sa svakom vlašću koja mi ne dopušta pristup arhivama? Želim li aktivizam? Želim li borbu? Želim li ljutnju? Želim li nepravdu?

Kakvu Vam je utjehu vjera donijela u susretu s Golim otokom?

O vjeri i Golom otoku dobro govori Gospina slika ispod koje moja majka u filmu čisti grašak. Tu sliku naslijedili smo od pratete iz djedove obitelji - obitelji koja je kao i mnoge druge živjela u vjeri prije totalitarnih zabrana. Ali u kući u kojoj sam ja odrastala nije bilo svetih slika, nije se išlo u crkvu, nije se molilo. S odlaskom jednoga člana obitelji na Goli otok iz kuće je odlazila i vjera: nije više postojala mogućnost izjasniti se kao kršćanin. Kršćanski je duh prisutan u filmu, ali ne zato što je u našoj obitelji vjera bila prisutna, nego zato što je bila zabranjena: Golootočani su do kraja života strahovali da će ponovno završiti pred istražiteljem i nisu se htjeli ničim isticati, pa tako ni vjerom. U tom smislu i moj susret s Golim otokom nije se zbio u nekom određenom trenutku jer Goli otok čitavo je vrijeme živio i u našem domu; susret s njime čitav je moj život. Kao dijete stoga nisam krštena ni odgajana u kršćanskom duhu; sama sam se sa sestrom odlučila za krštenje kao djevojčica, i zapravo mi je drago što sam kršćanstvo otkrivala sama, kao i Goli otok. Ako je kršćanin onaj koji ljubi sebe, Boga i druge, nadam da ću u trenutku smrti moći reći da sam bila kršćanka. Zasad nastojim slijediti načela koja je objavio Krist. Jesam li to činila - prosudit će netko drugi.

Koji je bio Vaš odgovor?

● Činilo mi se da je nepravda bilo dosta. Moji je predci nisu zaslužili, a ni ja je kao treća generacija nisam željela. Željela sam da se sva destrukcija koja je donijela traumu mojoj obitelji preobrazi u nešto kreativno u meni i u gledatelju. Jer trebamo živjeti bolje. Jer već živimo u boljem svijetu. Razgovor koji upravo vodimo u bivšim bi nas vremenima skupo stajao. Danas možemo raspravljati i kritizirati, čak se i vrijeđati i prozivati, bez strepnje da ćemo završiti u zatvoru. Postoji odgovornost koju daje sloboda. Ja sam i osobno i autorski željela na njoj zahvaliti i odgovorno je upotrijebiti: za žrtve koje nisu zaslužile ono što im se dogodilo. Za nove naraštaje koji su zaslužili shvatiti što se dogodilo i to otpustiti.

Već za prvih projekcija filma isticali ste da nije riječ o političkoj, nego o obiteljskoj priči. Koliko smo kao društvo zanemarili taj »nevidljivi« aspekt naše totalitarne prošlosti?

● Deset godina od izlaska filma na uskom području Gologa otoka nisam vidjela ozbiljnije suočavanje s tim problemom. No Goli otok samo je jedan slučaj; tisuće i tisuće trauma golootočkih obitelji samo su jedan segment tragične povijesti čovje-

čanstva. Ipak, mi tu povijest možemo rasvijetliti. Možemo dopustiti ljudima da u nju uđu i s njome se pomire. To će se i dogoditi kada se okrenemo svojim očevima i majkama, djedovima i bakama, i s njima prođemo svojevršno osobno suočavanje s prošlošću. No naše društvo to umnogome otežava žrtvama Gologa otoka i drugih stratišta komunizma, pa čak i žrtvama Domovinskoga rata.

I danas se u hrvatskoj javnosti uz neukusne pozive na ponovno »otvaranje« Gologa otoka može čuti ozbiljno povijesno opravdavanje strahota koje su ondje počinjene. Kako kao potomak jedne od žrtava gledate na taj fenomen i čime se on može objasniti?

U govoru o stratištima i logorima, mjestima ubijanja i mučenja u bivšoj Jugoslaviji redovito se iznose raznovrsne teze o nužnosti zla, a imena žrtava spominju se uz riječ »ali«. Naš je problem što su kreatori takvoga društvenoga narativa ujedno kreatori naše povijesti. Ljudi koji su stajali iza ideje Gologa otoka i sličnih mjesta dovoljno su dugo bili na pozicijama moći da

»U govoru o stratištima i logorima, mjestima ubijanja i mučenja u bivšoj Jugoslaviji redovito se iznose raznovrsne teze o nužnosti zla, a imena žrtava spominju se uz riječ 'ali'. Naš je problem što su kreatori takvoga društvenoga narativa ujedno kreatori naše povijesti. Ljudi koji su stajali iza ideje Gologa otoka i sličnih mjesta dovoljno su dugo bili na pozicijama moći da su taj narativ rezerve uspjeli nametnuti toliko da se zadržao čak i nakon njihova odlaska«

»Postali smo gluhi i slijepi na velike tragedije. Jedina je alternativa tomu 'mali' pojedinac jer jedino njegovu tragediju još umijemo osjetiti. No to nam suosjećanje ne mogu uliti mediji. To može učiniti samo umjetnost«

su taj narativ rezerve uspjeli nametnuti toliko da se zadržao čak i nakon njihova odlaska. U svojem drugom filmu bavila sam se činjenicom da smo kao predziđe kršćanstva stoljećima bili pod tuđom vlašću koja nam je namrla i stoljetno iskustvo traume. Barem bi nas to moralo podučiti da se s ljudskom patnjom na ovim područjima suočavamo manje selektivno. A svima bi nam bilo lakše kada bismo jedni drugima pristupali s osnovnom, iskrenom ljudskošću.

Osim što je brojnim hrvatskim gledateljima bio prvim uvidom u problematiku Gologa otoka, Vaš je film dobio i važna priznanja inozemnih gledatelja i filmskih stručnjaka. Je li što od njihovih reakcija došlo do Vas - kako su doživjeli Vašu priču?

● Dvije sam godine nakon projekcije filma konstantno sudjelovala na inozemnim festivalima, a film je uz mnogo nagrada i medijske pozornosti dobio i prostor na

raznim televizijama, tako da sam dobila brojne povratne informacije. Zanimljivo je da su se uz film najviše vezali gledatelji u zemljama koje nemaju izravne veze s prikazanim događajima, ali su im obitelji doživjele iste stvari od drugih ljudi u bijelim odijelima. Primjerice, nije bilo dovoljno karata za projekcije u Rumunjskoj, a na Filipinima sam čak dobila nagradu za najbolji interkontinentalni film. Unatoč sličnosti kršćanskoga identiteta i povijesti opresije, kulturološke su razlike između Hrvatske i Filipina znatne, ali ljudska je duša svagdje ista. Osobno su mi se javljali brojni nepoznati ljudi: od mladih koji su mi povjeravali da žele biti bolji roditelji do starijih koji su mi pisali da sada prvi put razumiju svoje djedove i bake. A slično su mi govorili i oni čiji su članovi obitelji robijali 1971., u sasvim drugom razdoblju i iz sasvim drugih razloga. Psihologija zatvorenika koji mora skrivati svoju bol iz srama i straha ne mijenja se s vremenom. Uza sve to, kolege i danas traže moju pomoć u pronalaženju informacija i sugovornika o Golom otoku. Ali živih svjedoka gotovo više i nema.

Goli otok najpoznatija je od hrvatskih »tišina« koje su svoj umjetnički spomen počele dobivati tek desetljećima kasnije. Što iz te činjenice možemo iščitati o našoj umjetnosti i o sebi?

● To više govori o bivšem sustavu, u kojem se o Golom otoku nije smjelo ni pisati, a kamoli pisati. Zapravo su za istinu o Golom otoku najviše učinili umjetnici, i sami mahom preživjeli Golootočani; no za priče mnogih od njih pad komunizma došao je prekasno.

Za razliku od drugih traumatičnih mjesta nedavne hrvatske povijesti, Goli je otok i danas mjesto bez prava na potpunu istinu, na državnu komemoraciju i dostojnu reparaciju. Kao umjetnica, kako mislite da bi valjalo pristupiti iscjeljenju društvenih rana Gologa otoka?

● Što se tiče Gologa otoka, ja sam iscrpila sve atome svojega bića; ostaje mi tek pomoći drugim istraživačima. Zasigurno je nuždan akademski rad, koji je u proteklih deset godina urodio i znanstvenim istraživanjima i publikacijama. Goli otok morao bi biti bolje obilježen ako ga već nije trebalo proglasiti i spomenpodručjem. Turisti koji i ovako i onako onamo zalutaju tako bi mogli doznati konkretne informacije, a ako lokalni obrtnici na Golom otoku trebaju nešto zarađivati, mogli bi to ostvariti prodajom dostojanstvenijih proizvoda, poput memoara zatvorenika. Istaknula bih i međunarodne edukativne kampove koji su se održavali na Golom otoku, osobito molitvene, edukacijske i radne kampove koje je za studente organizirao »Magis«.

Potresno zvuči rečenica koju je u Vašem filmu izgovorila jedna golootočka zatvorenica Vera Winter: »Možda će jednom doći nekakvo vrijeme kad će se to i tako i tako raščistiti.« Čini li Vam se da je takvo vrijeme na pomolu - i zašto?

● Uoči premijere filma Vera Winter već je toliko oslabjela da nije mogla doći na projekciju u kino. Kada sam je posjetila u njezinu stanu, ležala je u krevetu s novinskim člankom naslovljenim »Žrtve Gologa otoka«. Upitala me je li to stvarnost; nije mogla vjerovati da je doživjela dan kada je u novinama objavljeno da je ona jedna od žrtava koje nisu zaslužile ono što im se dogodilo. Mislim da je danas došlo vrijeme u kojem se - barem na razini osobne slobode - sve može raščistiti. Unatoč svim nesavršenostima koje zamjeramo svojoj domovini, ta sloboda nije mala stvar. S njom mnogo toga možemo. I moramo.

